

Diskutujeme o možnostech sociologického poznání

Nezůstávat u polotovarů

Zabezpečení účinnějšího vstupu sociologie do společenské praxe, konkrétně pak do praxe řešení problémů přestavby společenského života, je nepochybně klíčovou otázkou diskuse. Bez účinného vstupu sociologického poznání do praxe nejenže není naplněn společenský cíl poznání, ale praxe ani nemůže sloužit jako východisko a jako kritérium poznání. Škody tak vznikají na obou stranách: v oblasti užití teorie i v oblasti samotného rozvoje teorie.

Účinný vstup sociologie do společenské praxe znamená i vstup sociologie do systému společenskovědního poznání, resp. je zprostředkován těsnou součinností s ostatními společenskovědními disciplínami. Pokud se sociologie pokouší přiblížit praxi tím, že odtrženě od ostatních společenskovědních disciplín formuluje praktická doporučení, jsou její možnosti značně omezené. Dochází pak k ping-pongu mezi teorií a praxí, kdy teorie dává doporučení a stěžuje si, že nejsou realizována, že je praxe neakceptuje, praxe pak využívá bezprostředního zkušenostního poznání a stěžuje si, že doporučení, která dostává od teorie, jsou příliš obecná. Tento ping-pongový efekt se nevyskytuje jen v oblasti vztahu sociologického poznání a jeho praktického využívání, ale i u ostatních společenskovědních disciplín a jejich vyústění v praxi, pokud spoléhají jen na vlastní síly. V reálném životě totiž působí nejrůznější faktory a podmiňující souvislosti, vzájemně se zprostředkují a nemohou být zkoumány ve své úplnosti jen v rámci jedné společenskovědní disciplíny. Každá společenskovědní disciplína může poskytnout jen polotovar, zatímco společenská praxe potřebuje finální produkt, syntetický výsledek, požaduje od společenské vědy konečné efekty. I kvalitní polotovar pak může být praktickým realizátorem považován za nedodělek. A pokud ve společenské vědě chybí ten, kdo by s polotovary dále pracoval, dovedl je do podoby finálního produktu, chybí i vnitřní kritéria kvality vědecké práce.

Není finální produkt, syntetický výsledek v oblasti společenských věd jen fikcí? Máme vůbec právo použít analogii obsaženou již v samotném pojmu „polotovaru“ v oblasti společenských věd? Pokusme se otázku postavit opačně: Co by tímto finálním produktem společenskovědního poznání z hlediska jeho vyústění v praxi mělo být? Podle našeho názoru by se mělo jednat o vědecky fundované koncepční řešení vývojových problémů určité relativně samostatné oblasti společenského života. Toto řešení nazveme stručně vědeckou koncepcí rozvoje určité oblasti společenského života. Atribut „vědecká“ uvádíme ne proto, abychom jí přidali na kráse (to je vždy podezřelé), ale proto, abychom ji odlišili od normativní koncepce, která se zpracovává jako jeden z předplánovacích dokumentů. Umožní nám to mimo jiné upřesnit její status jako finálního produktu společenskovědního poznání z hlediska jeho praktického vyústění. Vědecká koncepce je totiž současně rozvíjejícím se systémem teoretického poznání, který plně využívá praxe jako kritéria pravdivosti i východiska plnější teoretické reprodukce zkoumaného předmětu. Její vnitřní součástí musí být i vědecky podložené řešení problematiky vztahu teorie a praxe, tj. konkrétního způsobu uplatnění teorie v praxi.

Na zpracování takové vědecké koncepce rozvoje určité oblasti společenského života může

být orientováno například řešení otázek způsobu zabezpečování realizace vedoucí úlohy dělnické třídy, přestavby hospodářského mechanismu, rozvíjení a uplatňování potenciálu technické inteligence, přípravy mladé generace na zapojení do úkolů socialistické výstavby apod. Již z tohoto náhodného výběru příkladů různého druhu je zřejmá nezastupitelná role sociologického poznání při komplexním zpracování uvedených otázek, současně však i jeho těsné součinnosti s dalšími společenskovědními disciplínami. V současné době je přístup orientovaný na zpracování vědecké koncepce rozvoje určité oblasti společenského života uplatňován v Sociálně ekonomickém ústavu ČSAV při řešení vývojových problémů územních systémů, konkrétně pak Severočeského kraje jako příkladové oblasti. První zkušenosti hovoří nejen o tom, že stimuluje vědeckou práci a umožňuje účelné využití vědeckých kapacit, ale i o tom, že jeho smysl dobře chápou pracovníci řídicích orgánů, že jim dává právě to, co potřebují, co od společenské vědy očekávají.

Ukázalo se také, že pokud má sociologie v těsné součinnosti s ostatními společenskovědními disciplínami vyústit ve zpracování vědecké koncepce rozvoje Severočeského kraje, musí být samo sociologické zkoumání vnitřně konzistentní. Musí naplňovat požadavek jít cestou od identifikování klíčových problémů rozvoje dané oblasti společenského života k vytvoření adekvátního teoretického zázemí jejich řešení. Musí přistupovat k předmětu poznání tak, aby odlišení podstatného od nepodstatného odpovídalo objektivním společenským prioritám. V tomto smyslu je připravován sociologický průzkum problematiky hlavních faktorů, které ovlivňují utváření vztahu obyvatelstva k území, v němž rozvíjí své pracovní i mimopracovní aktivity. Ten v návaznosti na analýzu procesů všestranné sociální mobility v daném územním systému a na jeho sociální strukturu, která je jejich výsledkem, umožní zachytit klíčové momenty objektivní a subjektivní stránky sociálních procesů. Od sociologického poznání se přitom požaduje, aby přispělo ke zpracování takové vědecké koncepce rozvoje Severočeského kraje, při jejíž praktické realizaci bude formován a využíván zainteresovaný vztah obyvatelstva k vývojovým problémům daného územního systému. Poznatky z vypracování vědecké koncepce rozvoje Severočeského kraje budou využity i při zkoumání jiných územních systémů.

*Doc. Radim Valenčík, CSc.
Sociálně ekonomický ústav ČSAV,
Ústí nad Labem*

K možnostem sociologického poznání

Redakce Sociologického časopisu otevřela diskusi o velice aktuálním problému – jak může a jak má sociologie reagovat na změny v současnosti a na potřeby dalšího rozvoje socialistické společnosti. Zamýšlím-li se nad tím, co by měl v této souvislosti dělat výzkum společenského vědomí a veřejného mínění, napadají mne dvě hlavní oblasti, v nichž současná situace neodpovídá potřebám (řečeno populární a již téměř bezobsažnou frází – kde je možno odkrýt rezervy). Jedna oblast se týká *zaměření* vědeckovýzkumné práce, druhá zahrnuje otázky *využívání* výsledků této činnosti. Při těchto úvahách vycházím především ze situace v Ústavu pro výzkum veřejného mínění při FSÚ v Praze, tedy nikoli pracoviště základního sociologického výzkumu, ale ústavu, jenž po řadu let poskytuje řídicím orgánům této země aktuální informace o stavu a vývoji vědomí obyvatel.

Co dělat se zaměřením vědeckovýzkumné činnosti?

Společenské vědy v SSSR i u nás jsou podrobovány kritice z celé řady míst. Upozorňuje se, mnohdy právem, na neaktuální tematiku výzkumů, na malou ochotu hledat nové problémy,